

Levelek a rhaetiai és germaniai limes vonaláról.

II.

Múzeum-látogatásaim alatt szerzett tapasztalataimról az alábbiakban számolok be útam állomásai sorrendjét követve.

Az első, igazi csalódást *Ellwangen*-nek köszönhetem, hiszen kis múzeumában alig van római tárgy. A város felett az ú. n. *Schönenbergen*, egy barokk-izlésben tökéletesen átépített IX. századbéli alapítású kolostor uralodik s ma benne gazdasági intézet van. Kápolnájában őrzik a kolostor történetére vonatkozó emlékeket. Nem sok az egész s a zöme a XVIII. század derekáról vagy elejéről való. Valami 10—15 drb. őskori és római cserép, 54 drb. római bronz- és 100—150 drb. közép- és újkori érem is itt húzódik meg nagy szerényen.

Aalen gondoskodott róla, hogy csalódásaimnak ne legyen vége. Tudvalevőleg itt is volt egy római tábor, de az nem látható; a limesbizottság kiadványaiban sem jelent meg. A városházán elhelyezett múzeumban Schubart-relikviákat őriznek. Mindössze 5 egyiptomi apróság, 3 római agyagedény s ugyanannyi fűtőcső-töredék képviselik az ókort, a *Peutinger-féle* tábla egy XVIII. sz. példányával együtt.

Schwäbisch-Gmünd nyújtotta az első vizsgálatát. De ez sem római gyűjteményével, hanem igen gazdag ipartörténeti csoportjaival, melyek az újonnan épült ipari szakiskola egyik kétemeletes szárnyát egészen elfoglalják. Az *Erhard-féle* gyűjteményből való rómaikori tárgyak teljesen jelentéktelenek: néhány közölt bélyegestégla, edénycserép, vastárgy, elavult limes-térkép az egész.

Ez az épület azonban igen kellemes benyomást gyakorolt rám. Hatalmas, várszerű épület, építésénél előszeretettel alkalmazták a meglehetősen nagyjában kidolgozott terméskövet; stílusa modern; ablakai, ajtóí nyomottnak látszanak: és a belseje mégis gyönyörű világos, levegős. Mikor kijön belőle az ember barátságos érzéssel és kedvesen emlékszik reája.

Hall. A *Hist. Verein für Württemb. Franken-múzeumának* könyvkötőmester a gondozója s a várostól átengedett régi, emeletes favázás ház az otthona. Őskori, római és népvándorláskori csoportja meglehetősen jelentéktelen s a közvetlen környékből származik. Ellenben igen gazdag város-

és ipartörténeti csoportja. Kár, hogy ezt a szép és gazdag gyűjteményt ilyen tűzveszélyes, szűk és rosszul világított helyiségben tartják.

Heilbronn múzeuma tökéletesen olyan, mint az előbbi. Ennek is a Történelmi-társulat a gazdája, a várostól átengedett régi Schlachthaus az otthona és könyvkötő a gondozója. Őskori, római és népvándorláskori csoportja kicsiny s a tárgyak egyrésze csak másolat, míg az eredetieket Stuttgartba vitték. Különbözik minden württembergi vidéki múzeum csoportjairól el lehet ugyanezt mondani. A város közvetlen közelében volt a Böckingeni tábor, de ma már el van takarva, illetve be van építve, de modelljét megcsinálták. Említem ezt a modell-rekonstrukciót, melyet egy orvos csinált, mert jellemző a műkedvelő-munkára. A részletekben sem felel meg a tábor ásatások során megállapított alaprajzának, de még a kapuk elhelyezése és (egyes és kettős) tagozása tekintetében sem. Vezetőm elégedetten konstatálta, hogy: „egészen olyan, mint Saalburg!” Való igaz, de a ráfestett felirat szerint Böckingen-t kellene ábrázolnia, melynek a limesbizottság kiadványában megjelent alaprajza ott is van mellette. Így nem volna szabad rekonstrukciót csinálni. Bezzeg, ha mi csináltuk volna, mosdatnának érte minden Baedekerben.

Aschaffenburg. A városi múzeum konzervátora itt is könyvkötő, de a múzeumot nem mutathatta meg, mert éppen meszeltek. Megnyugtató azonban, hogy alig van benne római, mindössze sem több 100 darabnál: néhány agyagedény, cserép és vasszeg. Aschaffenburgban van még római épület is, az u. n. Pompejanum. I. Lajos bajor király építtette, a Pompejibeli Castor és Pollux-ház teljes mására. Úri passzió, hozzá hasznos is. Én mindenképp felett azt tanultam meg rajta, — a mit Pompejiben nem tudtam volna meg — hogy a római háznak Itáliában szokásos világítása itt is, tehát nálunk is, tökéletesen elég volt, pedig borús, esős időben láttam. Vagyis nem szükséges felvennünk, hogy Közép-Európában nagyobb ablakokat csináltak. Van itt még egykor a mainzi püspökök kezében, most az állam tulajdonában levő kastélyban jelentékeny könyvtár is, szintén állami tulajdon.

Hanau. A Historischer Verein jóval előbb alakult, mint a limeskutatások birodalmi szervezése megtörtént. Ásatott is néhány tábor (Gr. Krotzenburg, Kesselstadt, Rückingen) s az ezekből kikerült leletek egyik jelentékeny részét a régi városházában elhelyezett múzeumában állította föl; ezek a limesbizottság kiadványaiban megjelentek. Van a város közeli vidékéről származó jelentékeny őskori és egy kis népvándorláskori gyűjteménye is. Város és ipartörténeti gyűjteménye értékes, gazdag. Igen helyesen tették, hogy — ha már eredetiben nem lehetett az idő viszontagságaitól megóvni, legalább — modellekben megőrzik a város régi épületeit, hídját, stb. Azonkívül berendeztek egy régi hanauai népies szobát.

Friedberg in Hessen. A városi múzeum a várostól átengedett régi házban van, konzervátora asztalos. Rómaikori tárgyai közt a kevés terra

sigillata és vastárgy mellett a közönséges agyagedények tűnnek ki. A Heldenbergen melletti, Friedberg, Butzbach, Okarben, Langenheim táborok helyéről származnak, de ugyaninnen való néhány jobb darabot később Darmstadtban és Mainzban láttam. Van egy kis őskori gyűjteménye is. A város- és ipartörténeti csoport is szegényes és úglátszik az a tulajdonos is, mert szekrényei alig vannak, a tárgyak szabadon, részben gyalúlt polczokon állanak. Bizonyára nem sokáig, mert vagy a Saalburgban levő limes-múzeumba vagy Darmstadtba kerülnek s akkor a várostörténeti részt jobban elláthatják.

A már érintett Saalburgból *Kölnbe* mentem. Itt az úgynevezett Wallraf-Richartz-Museum igen nagy mennyiségű rómaikori tárgyat tartalmaz. Wallraf kanonok gyűjteménye tárgyait a városnak ajándékozván, megvetette a múzeum alapját, melynek Richartz kereskedelmi tanácsos saját költségén palotát emeltetett. Pompás, de nem alkalmas. Az angol-gót stílusban emelt épület ugyanis kiáltó példája annak, hogy milyenek nem szabad lennie egy múzeumi épületnek.

A múzeum római anyagában különösen az üvegedények nagy száma egészen természetes, mivel Köln a római üvegeesség egyik gócpontja volt.

Az üvegedények formáinak hihetetlen gazdagsága tárul elénk. A több liter ürtartalmú, zöldes anyagú halotti úrnától (helyesebben hamuvedertől) az egészen kicsiny csecse-becszerű sírmellékletig mindenféle alakú üvegedényt találunk. Az alakban mutatkozó gazdagsághoz az anyag és technika változatossága járul. Legszebb darabja mégis egy sötétkék csésze, keresztény vonatkozású ábrázolásokkal.

Terra sigillata-tárgyuk is van bőven. Legértékesebb egy tálcaska, melynek belsejének domborműves díszítése bizonyára a görög váza-festés hatása alatt készült. Középen egy frigiai sipkás és általán barbarus-öltözetű ifjú (talán Paris) van, két — az erdőt jelző — fa között. Nyolcz vízszintes sávban néhány szárnyas és főleg emlős vadállat ábrázolását találjuk. Sok az *en barbotine* technikás sigillata. Mint nem éppen gyakori jelenséget megemlíthetem azt a több mint 10 darab közönséges barnás és vöröses agyagból jól kiégetett edényt, melyek domborművel ékesek. Az agyagmécsesek formagazdagsága talán még az üvegedényekét is fölülmulja. Közönséges anyagú edényeik között természetesen a *terra nigra* is igen nagy számmal van, továbbá a sárga és sárgás-zöldes mázúaknak az a csoportja, mely az *andernachi* sírmezőkön az első század végéig fordul elő s emlékeztet a hasonló modern edényekre. A terra nigra edények között nem egy bélyeges akad.

Terracottájuk igen sok van, köztük ülő női istenek is egyedül, de sohasem párosával, s általában az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem és régiség-tárában levő típusnak a legtávolabbról sem rokonai.

Kőtáruk is gazdag; szobruk Itáliából is van és pedig egy igen jó

női fej; *a göttliche Mütter* hármias csoportja természetesen több példányban. Sok a katonai és polgári síremlék, még pedig szerencsés világításban, a nyitott udvar oldalfolyosóira kerültek. Néhány sírtípust igen szépen, gondosan mutat be. Őt teremben az antik szobrászat remekeiből találunk gipsz- és bronzmásolatokat; két kis szoba az Albani-villa módjára van berendezve. Meglehető apró bronz-szobrocskájuk van, köztük egészen jó darabok is, de rosszul látszanak a homályos világításban. Érem csak nagyon kevés van kiállítva és pedig a kéregpapirosba vágott *loculus*-rendszerben.

Óskori tárgya ennek a múzeumnak még 50 darab sincs, az óskori múzeumként berendezett Bayenturmot pedig sajnálatomra nem láthattam. Duplumaikat magas áron áruba bocsátják; kis díszítetlen, kopott, agyagedényekért 4—5 márkát kérnek. Igazgatója dr. Poppelreuter. Katalógusuk (útmutatójuk) elfogyott; újabb pedig csak a küszöbön álló új rendezés után készül el. A mennyire megállapíthattam, tárgyaikat a *Bonner Jahrbücher* közli. Kiállításuk sem kedvező, mert különben sem túlságosan világos helyiségekben körülbelül 2 méter magas, feketére festett és vastag faszekrények általában nem jók. Jobbak a *vitrinák*, de azok is ósdi, kedvetlen benyomást tesznek. A tárgyak nagyrésze mellett ott találjuk fekete papíron, arany nyomással a tárgy megnevezését, korát, lelőhelyét és esetleg az ajándékozót; ha ugyan mindezt el tudjuk olvasni, mert az aranynyomás nagyon kopott, a fekete alap pedig megszürcült. Praktikus a bronz- és csonttűk, tesseraék stb. kiállítása kis falraakasztott szekrénykében egészen önállóan sugaras napformában elhelyezve. Kölnben különben érdekes az iparművészeti múzeum.

Dr. Buday Árpád.